

La Societat de Geografia Comercial de Barcelona (1909-1927)¹

José Luis Villanova
Departament de Geografia
Universitat de Girona
josel.villanova@udg.edu

Resum

Les primeres societats de geografia comercial van néixer a la dècada de 1870, en un context de competència per la cerca de nous mercats per part de les potències industrials europees. A Catalunya, després d'uns efímers precedents al segle XIX, es va crear la Societat de Geografia Comercial de Barcelona l'any 1909. L'objectiu principal d'aquesta corporació va consistir a fomentar el comerç exterior d'Espanya, en general, i de Catalunya, en particular. Però també és important assenyalar que la Societat va esforçar-se per impulsar l'ensenyament de la geografia, i que organitzà activitats i elaborà treballs relacionats amb aquesta disciplina, en el sentit més ampli del terme.

Paraules clau: societat geogràfica, geografia comercial, geografia i colonialisme, història de la geografia.

Resumen: *La Sociedad de Geografía Comercial de Barcelona (1909-1927)*

Las primeras sociedades de geografía comercial nacieron en la década de 1870, en un contexto de competencia por la búsqueda de nuevos mercados por parte de las potencias industriales europeas. En Cataluña, tras unos efímeros precedentes en el siglo XIX, se

1. Conferència pronunciada a la seu de l'IEC el 17 de desembre de 2009.

creó la Sociedad de Geografía Comercial de Barcelona en 1909. El objetivo principal de esta corporación consistió en fomentar el comercio exterior de España, en general, y de Cataluña, en particular. Pero también es importante indicar que la Sociedad se esforzó por impulsar la enseñanza de la geografía, y que organizó actividades y elaboró estudios relacionados con esta disciplina, en el sentido más amplio del término.

Palabras clave: sociedad geográfica, geografía comercial, geografía y colonialismo, historia de la geografía.

Abstract: *The Society of Commercial Geography of Barcelona (1909-1927)*

The societies of Commercial Geography appeared first in the 1870 in a context of high competition among European industrial potencies to develop new markets. In Catalonia, the Society of Commercial Geography of Barcelona was created in 1909 from a pre-existing organization. The main goal of this corporation consisted in encouraging the Spanish external trade, and particularly the Catalan. But the important thing is that the Society strived hard to promote education of Geography, and that it organized activities and made studies related to this discipline, in the broad sense of the term.

Keywords: Geographical Society, Commercial Geography, Geography and Colonialism, History of Geography.

* * *

1. Introducció

El centenari de la fundació de la Societat de Geografia Comercial de Barcelona (SGCB) és una bona ocasió per recordar la tasca desenvolupada per aquesta corporació geogràfica catalana que no ha merescut gaire atenció per part del investigadors.

Entre les escasses referències trobades poden destacar-se les breus notes sobre la seva fundació, publicacions i algunes de les seves activitats que va incloure Tomás García Figueras, destacat militar africanista que va ocupar importants càrrecs a l'Administració del Protectorat espanyol al Marroc, a *La acción africana de España en torno al 98 (1860-1912)*; la petita crònica (creació, estatuts, organització, activitats, etc.) de l'historiador i pedagog Alexandre Galí a la monumental *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya. 1900-1936*; l'article de l'historiador Òscar Costa Ruibal sobre les relacions entre el catalanisme i l'africanisme a principis del segle xx i la creació de la Societat; el volum d'aquest mateix autor on s'analitzen els àmbits d'actuació, horitzons i perspectives del naixent catalanisme polític a principis del segle passat, i que

recull nombroses referències a l'africanisme a Catalunya i a la SGCB.² I, des d'una perspectiva estrictament geogràfica, les notes que Francesc Nadal li dedica en les seves aportacions al *Primer Congrés Català de Geografia* i al *30th Congress of the International Geographical Union*, on exposa breument algunes dades sobre la seva creació, objectius, activitats i alguns dels seus membres; i les informacions sobre l'activitat africanista de la Societat que proporcionen José Antonio Rodríguez Esteban a la seva tesi doctoral, i Joan Nogué i José Luis Villanova a dos capítols de llibre i un article.³

Aquesta conferència pretén ser un petit homenatge a la SGCB, l'any del centenari de la seva creació, esmenant d'alguna manera l'aparent oblit a la seva existència en la Sessió inaugural de la Societat Catalana de Geografia (SCG), el 25 de novembre de 1935. En aquell acte, Pau Vila dissertà sobre el tema "Allò que s'havia fet en Geografia a Catalunya des dels temps més reculats fins al moment present". La intervenció no va ser publicada (Galera, 1975), però *La Publicitat* va incloure una ressenya del l'acte on es resumí el seu contingut, dos dies més tard. Pau Vila es va referir a les aportacions que s'havien fet a la Geografia a Catalunya des de l'edat mitjana fins el període de la Dictadura de Primo de Rivera però, segons la notícia, en cap moment va esmentar la SGCB; malgrat l'existència d'alguns lligams de caràcter personal entre ambdues societats: Francesc Carreras Candi, l'industrial Lluís Guarro i Casas i l'enginyer militar Josep de Rivera i Juer van ser membres d'ambdues corporacions. Fins i tot, el primer va ser un dels fundadors de la SCG.

2. Les societats de geografia comercial

Al primer terç del segle XIX nasqueren les primeres societats de Geografia (París, 1821; Berlín, 1828; Londres, 1830; etc.), però calgué esperar fins la dècada de 1870 per a què apareguessin les societats de geografia comercial, quan a l'interès per les exploracions i el reconeixement territorial del període inicial s'afegeix la preocupació per les qüestions comercials, a causa de l'increment de la competència internacional per trobar nous mercats per a les potències industrials europees. Aquesta circumstància va afavorir el desenvolupament de la geografia comercial, de caràcter utilitari, i la creació de societats centrades en aquest àmbit: París (1873), Lió (1873), Bordeus (1874), Marsella (1876), Berlín (1878), Sant Gall (1878), Milà (1879), etc. (Capel, 1981; Rodríguez, 1996), que van comptar amb una notable presència d'industrials i comerciants entre els seus membres.

2. Veure García Figueras (1966, vol. I, p. 110-111, i vol. II, p. 196-197), Galí (1986, vol. XVI, p. 282-288) i Costa Ruibal (1995 i 2002).

3. Vegeu: Nadal (1991, p. 11-12, i 2004, p. 261-262), Rodríguez (1996, p. 110-111), Nogué i Villanova (1999, p. 211-212) i Villanova (2008a, p. 64-70, i 2008b, p. 73-77).

Els objectius de la primera d'aquestes noves corporacions, la *Société de Géographie Commerciale de Paris*—que es poden fer extensius a la resta—, consistien a desenvolupar empreses comercials pel món; promocionar la geografia comercial; afavorir els viatges per intentar obrir nous mercats; estudiar les vies comunicació, les riqueses naturals i els sistemes fabricació; promoure l'interès per la idea colonial i interessar-se per la colonització i l'emigració (Lejeune, 1993).

3. Els antecedents de la Societat de Geografia Comercial de Barcelona

La SGCB va néixer l'any 1909 però no va ser la primera societat geogràfica catalana, abans s'havien organitzat la Societat de Geografia Comercial (SGC) i la Societat Geogràfica de Barcelona (SGB); ambdues d'existència efímera i poc actives.

La SGC de Barcelona va ser creada l'any 1884 a Barcelona—era la primera d'aquest caràcter a Espanya—,⁴ com a un dels fruits del I Congreso Español de Geografía Colonial y Mercantil, celebrat l'any anterior a Madrid per iniciativa de la Sociedad Geográfica del Madrid, i en el qual va participar una important representació dels sectors econòmics catalans: Manuel Feliu i Coma (president de l'Institut de Foment del Treball Nacional), Frederic Nicolau i Condeminas (president de l'Associació de Naviliers de Barcelona), Pere Bosch (president de Foment de la Producció Espanyola), Enrique de Orozco (de l'Institut de Foment de la Producció Nacional), Josep Elías de Molins (de la companyia de crèdits i magatzems de comerç Crédito y Docks), Claudio López (president de la TraslAtlántica), el marquès de Camps (president de l'Institut Agrícola Sant Isidre) o Josep Ricart i Giralt (director de *Fomento de la Marina*) (*Congreso Español...*, 1884).

El president de la SGC va ser el contraalmirall Jacobo Mac-Mahon, i la composició sociològica de la seva junta directiva (pilots, naviliers, banquers i comerciants), proporciona pistes sobre seus objectius: “estudiar l'estat actual de les nostres colònies, procurar el seu foment i desenvolupament, així com la creació d'altres de noves” (Sociedad Geográfica de Madrid, 1884, p. 125). També es proposava “estimular els exploradors perquè emprenguin viatges amb l'objecte d'obrir nous mercats al nostre comerç” i establir factories comercials al Rif (Ferreiro, 1884, p. 308). Però malgrat els seus esforços no va aconseguir implicar els sectors econòmics, segurament per l'escàs pes dels potencials

4. La Sociedad Española de Geografía Comercial, amb seu a Madrid, va néixer l'any 1885, quan la Sociedad Española de Africanistas y Colonistas—organitzada després del I Congreso Español de Geografía Colonial y Mercantil (1883)—va decidir ampliar els seus objectius a la geografia comercial de caràcter pràctic. Aquesta societat va sobreviure fins l'any 1896, quan es va integrar a la Sociedad Geográfica de Madrid, on es va organitzar una secció comercial (Rodríguez, 1996).

nous mercats i la inestabilitat existent al nord del Marroc, i desaparegué aviat (Costa, 1995).

Els petits passos donats per la SGC no es van perdre totalment, i l'any 1895 es va crear la SGB per iniciativa del navilier, comerciant i financer Miquel Gummà, el publicista Damià Frau i representants del comerç i la indústria agrupats al voltant de Foment del Treball Nacional (Ricart, 1896), on va tenir la seva seu. La nova entitat no incorporà el terme 'comercial', però pels seus objectius i l'origen professional dels seus membres es pot incloure plenament en aquest grup. El seu president va ser Josep Ricart i Giralt, director de l'Escola de Nàutica de Barcelona, i a la primera junta directiva es trobaven, entre d'altres: Ròmul Bosch i Alsina (navilier i comerciant), Antoni Torrens i Monner (professor mercantil), Josep Boada i Romeu (comerciant), Miquel Gummà, Frederic Rahola (secretari de Foment del Treball Nacional), Antonio de Mobellán (cap de secció de la Traslàntica), Pere G. Maristany, comte de Lavern, (industrial i terratinent) i Joaquim Folch (industrial). Però no només hi havia representants dels sectors econòmics, sinó també personatges més o menys relacionats amb la geografia com, per exemple, Rafael Puig i Valls (enginyer forestal del districte de Barcelona), Manuel Escuder i Bartolí (primer director del Servei d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona), Josep Fiter i Inglés (membre fundador del Centre Excursionista de Catalunya), Eduard Fontserè (primer director del Servei Meteorològic de Catalunya) o Rossend Serra i Pagès (autor de llibres i classes d'economia, geografia i estadística).⁵

Els objectius de la SGB consistien a estendre i vulgaritzar els coneixements geogràfics, "especialment els que es refereixen a la colonització i al comerç d'Espanya, i procurar despertar l'afecció a les empreses colonials i mercantils, cridant l'atenció del capital cap a elles i demostrant-li els avantatges que pogués treure i els rumbos que per la qual cosa hagués de seguir" (art. 1er. dels *Estatutos* de la SGB). Alguns dels fundadors també manifestaren una viva preocupació pel mal estat de l'ensenyament de la geografia i de la divulgació dels coneixements geogràfics. Per a ells, aquesta era la raó per la qual Barcelona, una ciutat "marítima i comercial", no comptava amb una societat geogràfica com Marsella, Bordeus, Porto, Le Havre o Anvers, que havien enviat exploradors comercials per tot el món. I consideraven que aquest fet perjudicava seriosament l'economia espanyola (Ricart – Gummà, 1896, p. 1 i 2).

Els objectius de la SGB eren molt ambiciosos, però se'n van materialitzar molt pocs: la publicació del seu butlletí, l'organització de classes de geografia comercial i alguns estudis. La Societat desaparegué en 1897 i el secretari general va fer recaure el seu fracàs sobre els sectors econòmics catalans –que no van acabar d'implicar-s'hi–, i les rebel·lions de Cuba i Filipines i la crítica situació general d'Espanya, que havien descoratjat l'opinió pública (Boada, 1897).

5. Aquestes informacions, així com les referides als estatuts i les reunions de la Junta directiva procedeixen del *Libro de Actas* de la SGB, que es conserva a la Biblioteca de Foment del Treball Nacional.

Un any més tard, la pèrdua del mercat colonial va mobilitzar els cercles afectats per la contracció demanda, i els fabricants catalans van considerar imprescindible buscar nous mercats (Balfour, 1997). A més del ‘Desastre del 98’, un altre factor va influir decisivament en l’impuls d’aquest moviment: l’ofensiva colonialista sobre el Marroc a principis del segle xx, que es va materialitzar a la Conferència d’Algesires de 1906, on es va acordar l’establiment del règim de porta oberta en aquell país i dues zones d’influència de França i Espanya. En aquest context, Emili Corbella i Guinovart va crear el Centro Comercial Hispano-Marroquí de Barcelona en 1904. Posteriorment es van organitzar d’altres similars a diverses ciutats espanyoles, però el de la Ciutat Comtal va ser el més actiu. Entre els seus membres es trobaven Pere G. Maristany, compte de Lavern, o Rafael Puig i Valls (López García, 1973), que també ho havien estat de la SGB. Els centres organitzaren quatre congressos africanistes entre 1907 i 1910, que comptaren amb una notable presència catalana. Al primer, més de la meitat dels membres de la comissió organitzadora i el 22 % de les entitats adherides procedien de Catalunya. Aquest percentatge va pujar pràcticament al 30 % al II Congreso Africanista, i gairebé al 34 % al tercer (Morales Lezcano, 1976, p. 39-41).

4. La Societat de Geografia Comercial de Barcelona

4.1. La creació

També en aquest context, a finals de 1907 i començaments de 1908, una comissió de la patronal Foment del Treball Nacional va enviar una circular i un qüestionari a comerciants, industrials i homes de negocis catalans demanant la seva opinió sobre la conveniència de crear un “Instituto Catalán de Geografia Comercial”. A la circular, els autors assenyalaven que les societats de geografia comercial havien nascut “de la necessitat de convertir en pràctics i d’utilitat general, els viatges dels exploradors i els treballs d’homes estudiosos que es dediquen a l’Economia i a la Geografia, aplicant-los al desenvolupament de les empreses comercials del seu respectiu país, a tots els punts del globus”. Així mateix subratllaven que aquelles societats propagaven els coneixements relatius a la geografia comercial, afavorien i impulsaven “viatges per obrir nous mercats a l’exportació”, i actuaven com a oficines d’informació per facilitar l’exportació, proporcionant dades relatives a les vies comunicació, despeses, impostos, drets duaners, productes preferits a diferents països, etc. I conclouïen assenyalant: “Catalunya en aquests temps de crisi profunda, veu precisament la seva única salvació econòmica, en l’exportació dels seus productes [...], es fa notar la manca d’un organisme on es pugui acudir en demanda de tots els detalls i notícies per facilitar l’exportació directa, a la vegada que per conèixer

els gustos i necessitats dels mercats importadors, i l'oportunitat de lluitar per introduir-se en un país o comarca determinat" (Fomento del Trabajo Nacional, 1907, p. 549).

El projecte va aixecar molt d'interès, però va faltar decisió per tirar-lo endavant en un primer moment. Finalment, el 18 de març de 1909 una junta general d'adherits, reunida als locals de Foment del Treball Nacional, va aprovar els estatuts de la SGCB, en un acte presidit per Lluís Guarro i Casas, vicepresident de Foment. La seu de la nova entitat es va situar a la de Foment, a la plaça de Santa Anna –actualment Portal de l'Àngel–, on li va cedir un espai gratuïtament.⁶ El seu president, fins a la seva mort en 1925, fou Francesc d'Assís Mas, que seria president de la Fira de Barcelona i que col·laboraria activament amb l'Ajuntament i Foment del Treball Nacional en la creació del Comitè d'Estudis encarregat d'estudiar l'organització d'una segona exposició universal a Barcelona, que finalment se celebraria l'any 1929.

Figura 1. Escut de la Societat de Geografia Comercial de Barcelona

Totes les fotografies procedeixen de l'AH-CCB i són fetes per José Luis Villanova

Els dos primers articles dels seus estatuts estableixen que l'objectiu principal de la SGCB era "procurar el foment del comerç exterior d'Espanya", per la qual cosa organitzaria "*oficines* (on els comerciants i exportadors trobin tota mena d'antecedents respecte als països importadors dels nostres productes i als articles amb els quals s'hagi de sostenir la competència), *conferències*, *ensenyances comercials*, *viatges d'exploració comercial*, *estudis de les línies de navegació*, *publicacions*, i tot quan pugui ésser convenient al desenvolupament dels inte-

6. Arxiu Històric de la Cambra de Comerç de Barcelona, en endavant AH-CCB:6- Societat Geogràfica. Administració 1910-1913... Agraïixo a Maria Pont, responsable de l'Arxiu Històric de la Cambra de Comerç de Barcelona, les facilitats que em va donar per consultar el fons de la Societat de Geografia Comercial de Barcelona.

ressos generals de la producció nacional” (Sociedad de Geografía Comercial de Barcelona, 1909, p. 2).

La SGCB va comptar amb 151 socis fundadors que es distribuïen en diferents categories (protectors, corresponents, etc.). Entre els protectors es trobava una notable representació dels industrials i comerciants catalans com, per exemple fabricants de teixits (Güell y C^a, Successors de Pedro M. Calvet, Successors de Pablo Arañó, Sobrinos de Bereguer, Francesc Casas i Font, La España Industrial, Hijos de Marfà, Antonio Pons Enric, Puis y Wiecher), fabricants d'alcohols (Antich i Mateu), propietaris de mines (Folch i Albiñana, Sociedad Hullera Española), industrials paperers (Lluís Guarro), fabricants de ciment (Butsems i Fradera, Potland-Asland), fabricants de perfums (Vicente Ferrer y Compañía), o naviliers (Ròmul Bosch i Alsina –també president de la Junta d'Obres del Port de Barcelona i alcalde de la ciutat en 1905–; Cia. Trasatlántica). També eren socis protectors Salvador Andreu i Grau (fundador dels laboratoris del Doctor Andreu), Pere G. Maristany, Hugo Herberg (director de Barcelonesa de Electricidad), Lluís Muntadas (president de Foment del Treball Nacional), Lluís A. Sedó (que seria president de Foment entre 1911 i 1912) o Josep Bertran i Suñol (president de la Secció de Transports del Círculo de la Unión Mercantil).⁷

Entre els personatges relacionats directament amb la geografia van ser socis fundadors Francesc Carreras Candi i Rossend Serra Pagès. Més tard es van incorporar altres com, per exemple, Eduardo Pérez Agudo (catedràtic de Geografia política i descriptiva a la Universitat de Barcelona), Lluís Marià Vidal i Carreras (enginyer de mines i geòleg, que va formar força croquis geològics de les províncies de Girona i Lleida, i que, per poc temps, va ser director del *Mapa Geològic de España*), o Josep de Rivera i Juer (enginyer militar que va dirigir la confecció del *Mapa geogràfic de Catalunya* a escala 1:100.000 impulsat per la Mancomunitat). A més, entre els socis corresponents es trobaven cinc que també n'eren de la Real Sociedad Geográfica (RSG): Eduardo Cañizares Moyano, Joaquín de la Llave y García, Ricardo Beltrán y Rózpide, Odón de Buen y Pío Suárez Inclán (Sociedad de Geografía Comercial de Barcelona, 1909).

4.2. Les activitats dels primers anys

Fins l'establiment del Protectorat espanyol al Marroc, l'any 1912, les activitats de la SGCB van ser força escasses a conseqüència, segurament, de les dificultats per implicar l'empresariat català, que desconfiava de les possibilitats del mercat africà a causa de l'estat d'abandonament de les possessions espanyoles del golf de Guinea i a la inestable situació de la Zona d'influència al Marroc establerta a la Conferència d'Algesires.

7. Més tard es sumarien a aquest grup altres importants empreses com La Maquinista Terrestre y Marítima, i Catalana de Gas y Electricidad.

Des d'un un primer moment, la Junta directiva va perseguir el reconeixement públic i oficial de la Societat, i l'expansió de l'ensenyament mercantil. El reconeixement públic el va obtenir establint relacions amb altres entitats econòmiques d'Espanya i Catalunya (cambres de Comerç, Consell Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç, Societat d'Estudis Econòmics, etc.) i amb les més importants societats de geografia espanyoles i estrangeres. Així mateix, va enviar Francesc Carreras Candi, el seu vicepresident, al V Congreso Africanista (1910); on cinc socis de la SGCB van presentar comunicacions: Rossend Serra, Raimon Julià, Joan Porta, Josep Sitjas y Francesc de Torres (Kirchner, 1912). El reconeixement oficial vingué amb la reial ordre de 2-4-1910, del ministeri d'Estat, per la qual els cònsols espanyols i les cambres de comerç havien de contestar les seves consultes i proporcionar-li dades per als seus estudis d'informació comercial i les gestions en defensa de la producció espanyola. Aquest reconeixement es reforçà l'any següent, quan per la reial ordre de 13-5-1911, del ministeri de Foment, la SGCB fou designada "Agencia Corresponsal y Especial para Cataluña" del Centro de Comercio Exterior y Expansión Comercial, annex a la Dirección General de Comercio d'aquell ministeri. D'aquesta manera aconseguia un dels seus objectius; l'article 45 dels estatuts establia que un dels seus principals objectes era obtenir una oficina d'informacions comercials per als seus socis (Sociedad de Geografía Comercial de Barcelona, 1909).

Com el Centro de Comercio Exterior elaborava estadístiques mercantils, informava sobre comunicacions, tarifes, i transports, i ordenava documents i mostres de comerç, encarregà a la SGCB la realització d'una estadística dels exportadors establerts a Catalunya. La Societat envià 700 qüestionaris i va visitar molts exportadors, però va rebre poques respostes. Les possibles causes d'aquest fracàs van ser: la resistència del exportadors a cooperar amb gestions oficials per recel, que alguns d'ells utilitzaven comissionistes efectuar les exportacions i que l'enviament del qüestionari es va efectuar a començament de l'estiu.⁸

D'altra banda, per estendre l'ensenyament mercantil va organitzar classes des de 1910 als locals de Foment del Treball Nacional, que van ser considerades com a assaigs abans de crear una escola de comerç, si aquestes activitats tenien un èxit durador, tal com es plantejava a l'article 31 dels estatuts (Sociedad de Geografía Comercial de Barcelona, 1909). Les matèries impartides van ser: geografia comercial –que posteriorment van ser substituïdes per altres de geografia econòmica–, *mercología*, dret mercantil i, també, d'àrab vulgar i francès.⁹ El primer any van assistir 40 alumnes, però en 1911 es van suprimir la major part del cursos (Kirchner, 1911 i 1912), probablement per falta d'alumnes.

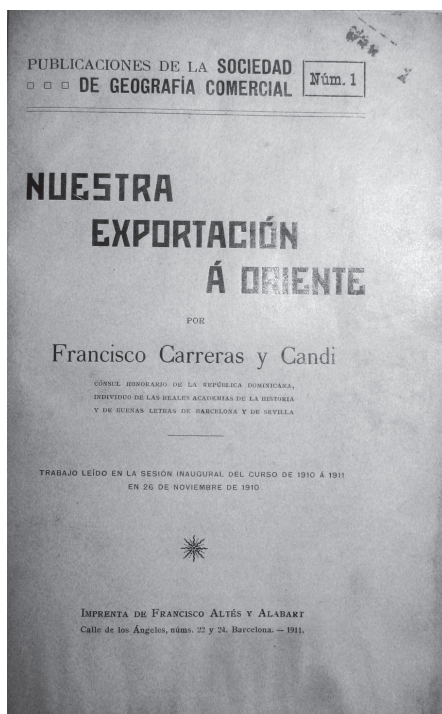
Per últim, l'any 1911 es va iniciar l'edició de la col·lecció "Publicaciones de la Sociedad Geográfica de Barcelona", de la qual es van publicar un total de 14 llibres fins 1919. El primer volum va ser *Nuestra exportación a Oriente* de

8. AH-CCB: 6- Societat Geogràfica. Cartes al Centre d'Expansió Comercial. 1911-1913...

9. AH-CCB: 6- Societat Geogràfica. Administració 1910-1913...

Francesc Carreras Candi, i entre els altres es poden destacar: *Camp d'acció y importancia de la Geografía económica* [sic] de Rossend Serra i Pagès, *Orientaciones de los Congresos Geográficos hacia la Expansión Económica* de Francesc d'A. Mas, *Importancia de la Geografía Marítimo-Comercial* de Josep Ricart i Giralt, *Algunos trabajos de los misioneros jesuitas en la cartografía colonial española* del pare Miguel Barquero, *Trabajos geodésicos recientes y progresos en los instrumentos y métodos de la Geodesia, Topografía y Cartografía* de Josep de Rivera, o *La cuestión de Marruecos*, on es recollien els estudis i conferències que havia promogut la Societat a finals de 1912, immediatament després de la proclamació del Protectorat espanyol al Marroc. Amb el cicle de conferències, la SGCB tractava de “divulgar els coneixements pràctics que es tinguessin sobre el Marroc, no només els que es refereixen a la situació i qualitat dels terrenys d'aquell Imperi sinó també allò que es podria obtenir i riquesa que podria desenvolupar-se des d'allí” (Sociedad de Geografía Comercial de Barcelona, 1912, p. 25). Els autors del volum eren Josep Ricart i Giralt; el diputat, propietari agrícola i dirigent de l'Institut Agrari Català de Sant Isidre, Joan Garriga Massó; l'advocat melillenc i agent especial del Centro de Comercio Exterior y Expansión Comercial al Nord d'Àfrica, Manuel Ferrer Machuca; l'advocat, polític i membre de la Junta directiva de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, Gustau Peyra i Anglada, i Josep Boada i Romeu.

Figura 2. Portada de *Nuestra exportación a Oriente*, de F. Carreras Candi

La proclamació del Protectorat (27-11-1912) fou l'oportunitat per a què la SGCB relancés les seves activitats. L'any següent elaborà uns nous estatuts i organitzà l'acte, potser el més important de la seva existència, el *II Congreso Español de Geografía Colonial i Mercantil*.

Els estatuts de 1913 no eren gaire diferents dels redactats originàriament. Algunes de les novetats eren: l'establiment del vot ponderat per prendre decisions—el de les entitats protectores valdria cinc vots, tres el dels socis protectors, i un el de la resta de socis—, per donar més pes a qui aportava més diners a la Societat; l'ampliació de la Junta directiva en quatre vocals, probablement per col·laborar en l'organització del Congrés que la SGCB projectava per finals de l'any; la creació de seccions de Comerç, Comunicacions i Transports, Tècnica, Ensenyament, o Propaganda; la voluntat d'organitzar noves càtedres de geografia econòmica, *mercologia*, tècnica comercial, matèria aranzelària, i de llengües que no s'impartien a Barcelona, com ara portuguès, rus, holandès i japonès—als estatuts de 1909 s'esmentaven les càtedres de tècnica comercial, comunicacions i transports, i institucions econòmiques, així com les d'anglès i àrab—; o la publicació d'una nota informativa mensual, opuscles amb conferències i un butlletí, sempre que els recursos de la Societat ho permetessin (Sociedad de Geografía Comercial de Barcelona, 1909 i 1913a).

4.3. El *II Congreso Español de Geografía Colonial y Mercantil*

Amb l'organització del Congrés, la Societat va intentar posar en pràctica els recursos possibles per cridar l'atenció sobre un programa de mesures per tenir una més gran presència exterior: “es tractava de convocar una plataforma des d'on es pogués exposar el programa i les estratègies que el món econòmic català reclamava amb insistència des del començament del segle” (Costa, 2002, p. 261).

L'any 1911, Francesc Carreras Candi, vicepresident de la SGCB, va proposar-ne l'organització conjunta a la RSG, que va acceptar la proposta. Però diversos problemes—manca de coordinació entre els membres de la comissió conjunta que es va crear; divergències sobre el finançament, ja que la SGCB considerava que devia anar a càrrec del Govern espanyol, mentre que la RSG opinava que el sector privat devia assumir una gran part de les despeses; intromissió d'altres entitats, com el Comité de Defensa Agrícola de Fernando Poo—provocaren el seu ajornament (Rodríguez, 1996).

Aquesta circumstància provocà que les dates previstes finalment s'apropessin a les del Congreso Geográfico Hispano-Americano que la RSG s'havia compromès a organitzar anteriorment. Aquesta entitat considerà inviable treballar amb dues iniciatives alhora i refusà continuar amb el projecte (Real Sociedad Geográfica, 1913). Per aquesta raó, la SGCB va decidir dur-lo a terme en solitari.¹⁰

Aquests fets van motivar que *El Noticiero Universal*, *La Veu de Catalunya* i *La Cruz de Tarragona* publicaren la notícia que ambdues societats havien trencat

10. Veure *Actas. Segundo Congreso Español de Geografía Colonial y Mercantil* (AH-CCB: Sèrie 3, vol. 2001).

relacions perquè la RSG no volia admetre l'ús català al Congrés. La comissió organitzadora de la SGCB va desmentir la notícia aclarint que la corporació de Madrid havia pres la iniciativa d'acceptar "totes les llengües espanyoles, entenent-se sempre com a tal el Català".¹¹ Malgrat tot, la decisió de la RSG va provocar malestar al si de la SGCB i Francesc d'A. Mas lamentà que no s'hagués comunicat abans la resolució i comentà que sospitava que hi havia "un element contrari" de la madrilenya a la celebració del Congrés a Barcelona. Però el desacord no provocà la ruptura entre ambdues entitats: Ricardo Beltrán y Rózpide, Joaquín García de la Llave i Eloy Bullón Fernández participaren al Congrés en representació de la RSG; Marcelo de Azcárraga, president de la RSG, fou membre del Comitè d'Honor; el 1914 la RSG delegà en Francesc d'A. Mas la representació als actes del 150è aniversari de la Reial Acadèmia d'Arts i Ciències de Barcelona; i el 1919 Rossend Serra i Lluís Marià Vidal, en nom de la SGCB, van contribuir amb més de 150 fitxes de termes en català per a un diccionari de veus geogràfiques que preparava la corporació de Madrid.¹²

El Congrés es va desenvolupar entre el 10 i el 15 de novembre de 1913, als locals de la Cambra de Comerç i Navegació de Barcelona. Hi participaren 546 congressistes, entre els quals es trobaven 67 estrangers provinents d'Alemanya, Anglaterra, Bolívia, Cuba, Filipines, França –inclosos els del Protectorat francès al Marroc i d'Algèria–, Itàlia i Portugal. També hi havia congressistes de 20 províncies espanyoles: Alacant, Àlaba, Astúries, Badajoz, Balears, Barcelona, Cadis, Girona, Huelva, Las Palmas, Madrid, Múrcia, Osca, Terol, Saragossa, Sevilla, Tarragona, Tenerife, València i Valladolid. Els de Catalunya procedien, concretament, de 15 localitats: Barcelona, Begur, Figueres, Girona, Llagostera, Manresa, Palafrugell, Palamós, Reus, Sabadell, Sant Feliu de Guíxols, Terrassa, Tortosa, Tossa de Mar i Vilassar de Mar.¹³

Entre les 106 corporacions, empreses i societats –15 d'elles estrangeres– representades, cal destacar-ne Tramvies de Barcelona, la Tratatlàntica, la Cambra de Comerç i Navegació de Barcelona, la Cambra d'Indústria de Barcelona, Foment del Treball Nacional, el Círculo de la Unión Mercantil, La Maquinista Terrestre y Marítima, La España Industrial, Güell y C^a, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, l'Ajuntament i la Diputació Provincial de Barcelona, el Cercle del Liceu, el Centre Excursionista de Catalunya, l'Ateneu Barcelonès, la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, o l'Institut d'Estudis Catalans; la presència dels

11. Les *Bases del Congrés* van determinar que els treballs podrien presentar-se en qualsevol llengua de l'Estat espanyol, però incloent-hi sempre una traducció en castellà.

12. AH-CCB: 6- Societat Geogràfica. Administració, 1910-1913...

13. Per a totes aquestes informacions, i totes les referides al Congrés, vegeu: *Segundo Congreso Español de Geografía Colonial y Mercantil. Congressistas protectores* (AH-CCB: Sèrie 6, vol. 2.240); *Segundo Congreso Español de Geografía Colonial y Mercantil. Congressistas corporativos* (AH-CCB: Sèrie 6, vol. 2238); Sociedad de Geografía Comercial de Barcelona (1913b, 1913c); AH-CCB: 6- Societat Econòmica. II Congrés de Geografia Colonial i Mercantil. 1913. Ponències Seccions Econòmica i Colonial. Llistes Personalitats i Entitats; AH-CCB: 6- Societat Geogràfica. II Congrés de Geografia Colonial i Mercantil. 1912-1913. Programa General...; AH-CCB: 6- Societat Geogràfica. II Congrés de Geografia Colonial i Mercantil. 1912-1913. Síntesis Seccions...; i Julià (1915).

quals posa de manifest l'interès pel Congrés no només dels sectors econòmics de Catalunya, sinó també de les institucions i del món de la ciència i la cultura. A més, també van assistir-hi representants de les societats geogràfiques de París, Roma, Lisboa, Marsella, Rouen, Montpeller i La Paz, a més de la RSG.

Una altra bona mostra de l'èxit de l'esdeveniment va ser la composició del seu Comitè d'Honor: el president del Consell de ministres, els ministres de Foment, Instrucció Pública i Estat, l'alcalde de la ciutat, el president de la Diputació provincial, el rector de la Universitat de Barcelona, i els presidents de la RSG, Foment del Treball Nacional i la Cambra de Comerç i Navegació de Barcelona.

El Congrés es va organitzar en tres seccions, subdividides en diversos apartats: científica –Ensenyament, Normes i Nomenclatura, Geografia física i biològica, i Geografia històrica–, a la qual es van presentar 21 ponències i comunicacions; econòmica –Geografia de la Producció, Geografia del Comerç (Transports terrestres i marítims) i Geografia de l'Emigració–, amb altres 21 aportacions; i colonial –Territoris d'ocupació d'Àfrica del Nord, Possessions de l'Àfrica occidental i Colònies lliures–, amb 12 aportacions. La importància que els organitzadors van atorgar a la Secció científica queda demostrat pel fet que les seves sessions es van desenvolupar al Gran Saló d'Actes de la Cambra.

A les sessions es va insistir en la importància de la geografia i la deficient situació que el seu ensenyament presentava a Espanya, i es van subratllar les virtualitats de la geografia econòmica i comercial, la necessitat de l'estudi de les condicions naturals per efectuar una colonització adequada, la posició d'Espanya en las vies internacionals, l'organització administrativa de las colònies, o l'important paper que podien desenvolupar els missioners i els sefardites en la expansió colonial espanyola.

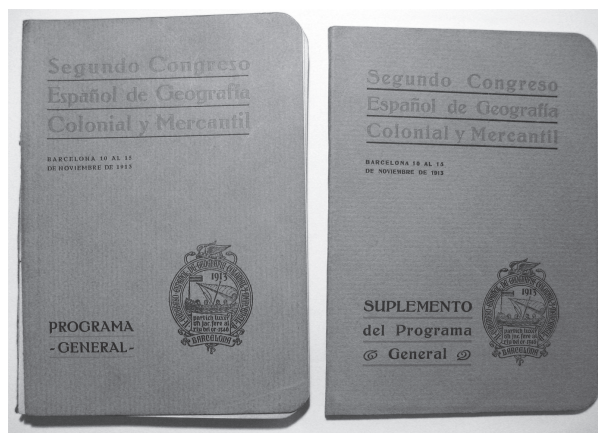
Entre les ponències i comunicacions presentades a la Secció científica es poden destacar: “La enseñanza de la Geografía en las escuelas elementales”, de la pedagoga Maria Baldó i Massanet, única dona ponent al Congrés; “Estado actual de la ciencia magnética”, del cap de la Secció magnètica de l'Observatori de l'Ebre, pare Joan Ortega; “Descripció geogràfica de la Grècia catalana (segle XIV)”, del president de l'Institut d'Estudis Catalans, Antoni Rubió i Lluch; “Antigüedad de la industria y del comercio revelada por la prehistoria”, de Lluís Marià Vidal; “La geografía histórica en algunos aspectos del desenvolvimiento mercantil”, d'Eduardo Pérez Agudo; “Geografía social Hispano Americana”, del senador i degà del Col·legi de Doctors i Llicenciats, Luis Palomo y Ruiz; “El factor geográfico en la vida de los pueblos”, d'Emili Huguet del Villar; “La Geografía Humana”, de Rossend Serra i Pagès; “La geografía lingüística. El seu estat en les regions de llengua catalana”, de mossèn Antoni Griera, que seria membre adjunt de la Secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans; “Morfología geográfica española”, de l'advocat i geògraf Alfred Gummà i Martí; “Buques escuelas y buques factorías comerciales”, de Josep Ricart; “Los cursos internacionales de expansión comercial como medios de enseñanza de la geografía mercantil”, del primer secretari de la Societat d'Estudis Econòmics de Barcelona, Ramon

Rucabado i Comerma; “La enseñanza de la Geografía económica”, de Ricardo Beltrán y Rózpide; “Importancia de la geografía y lamentabilísima forma y grave deficiencia de su enseñanza en España”, del catedràtic de geografia i història de l’Institut d’Alacant, Emilio Senante Laudes; i “Historiografía del comercio de España desde principios del siglo XIV hasta finales del XVIII en Levante”, de l’explorador Juan Víctor Abargues de Sostén.

A la Secció econòmica es van presentar, entre d’altres: “Clasificación de la empresa agrícola desde el punto de vista geográfico”, de l’advocat, economista i diputat José de Zulueta y Gomis; “Medios de que se valen los pueblos modernos para empujar la exportación”, de Frederic Rahola; “Posibilidades de aumentar nuestra exportación al Extremo Oriente”, del catedràtic d’economia política de la Universitat de Saragossa, Jaime Algarra Postius; “Exploradores comerciales”, del professor mercantil Amadeo Maurel y Miró; “La Marina mercante española”, de Joan Garriga i Massó; “El fomento de los barcos de vela como necesidad comercial”, de Francesc Carreras Candi; i “Corrientes migratorias naturales y su aprovechamiento”, de l’inspector d’Emigració del port de Barcelona i, posteriorment, director de l’Escola de Nàutica, Ramón Bullón Fernández.

Per últim, a la Secció colonial es llegiren, entre d’altres: “Trabajos topográficos en el territorio de Melilla”, de Josep de Rivera; “La Guinea española continental. Su riqueza y medios de acrecentar ésta en beneficio de España”, del negociant Carlos Soujol; “Medios de lograr el desenvolvimiento agrícola de la Guinea española”, d’Emilio Gómez Flores, que seria enginyer cap del Servicio Agronómico de Las Palmas; “Els missioners considerats com informadors comercials”, del futur president de l’Institut d’Orientació de les Qüestions Socials, Marià Vendrell i Sala; i “Nuevas orientaciones que deben tomar los exploradores. Lo que debe practicarse en nuestras colonias”, de l’enginyer industrial Guillermo J. de Guillén García.

Figura 3. Portades del *Programa general* i del seu *Suplemento*, del II Congreso Español de Geografía Colonial y Mercantil

Al llarg del Congrés es van organitzar nombroses activitats complementàries: una exposició cartogràfica del segle XIV al XVI, conferències plenàries, diverses visites i actes socials i, en finalitzar, tres excursions. També es va publicar un diari del Congrés, redactat pel periodista Ernest Bach, on es resumien les intervencions de cada dia i notícies referides a les diferents activitats.

A l'exposició cartogràfica es van mostrar documents, reproduccions i reproduccions fotogràfiques de portulans, mapes i plànols relatius al descobriment d'Amèrica, mapamundis i cartes nàutiques, entre d'altres de temàtica diversa; procedents de donacions o que la pròpia SGCB havia sol·licitat a la *Bibliothèque Nationale* de París i a l'*Archivio di Stato* de Florència. Entre les conferències plenàries, cal esmentar les impartides per Josep Puig i Cadafalch, "Ampurias", i Rossend Serra i Pagés, "La cartografia catalana en los siglos XIV al XVI". Els congressistes també van ser invitats a visitar La Maquinista Terrestre y Marítima, La España Industrial, les obres del port de Barcelona i diverses indústries de Sabadell.

Figura 4. Reproducció fotogràfica del portolà de Guillem Soler, de 1385, que es conserva a l'*Archivio di Stato* de Florència

L'esdeveniment va tenir una considerable presència als diaris de Barcelona i en altres àmbits de la ciutat. Els participants van ser objecte d'una vetllada d'honor a l'Ajuntament, van poder visitar el Parc Güell i "La Granja Vieja" d'Horta, assistir a una "festa musical catalana" al Palau Municipal de Belles Arts –amb la Banda Municipal, l'Orfeó Gracienc i l'Esbart Folklore de Catalunya– i, l'últim dia, a un sopar a la "Maison Dorée" i una funció de gala

al teatre Romea. A més, els organitzadors els van aconseguir accés lliure a l'Ateneu Barcelonès i al Laberint d'Horta, i descomptes als tramvies de la ciutat i als ferrocarrils.

Aquests fets demostren que el comitè organitzador va treballar intensament en la preparació del Congrés, que també va disposar de sobres impresos i paper timbrat per a la correspondència, on es va recollir una imatge de l'*Atlas Català* del segle XIV molt similar al segell de correus que es va elaborar amb motiu del Congrés. Aquest segell recull un dibuix i un petit text al·lusiu a la sortida, el 10 d'agost de 1346, del mallorquí Jaume Ferrer cap al Riu de l'Or: "Partich l'uxer [el vaixell] d'en Jacme Feré per anar al Riu del Or al gorn de Sen Lorens, qu'és a x de agost y fo en l'any MCCCXLVI".

Figura 5. Segell del II Congreso Español de Geografía Colonial y Mercantil

Per últim, en cloure les sessions, els congressistes van poder prendre part en excursions a Montserrat, Girona i Empúries, i Palma de Mallorca, organitzades per César A. Torres, Josep Galvany i Gabriel Boada, membres del Centre Excursionista de Catalunya. Durant la preparació del Congrés també es va estudiar la possibilitat d'efectuar una excursió amb vaixell pel litoral marroquí, però es va abandonar el projecte a causa de la inestabilitat provocada pel conflicte que assolava la zona del Protectorat espanyol i l'elevat pressupost.

Una vegada finalitzat el Congrés, es van redactar la síntesi dels assumptes tractats i diverses propostes que la SGCB va trametre al president del Consell de Ministres i els ministeris de Foment, Estat i Guerra (Julià, 1915). Entre les propostes, la Societat reclamava un important impuls a l'ensenyament de la geografia, la promoció de l'acció comercial exterior, reformes administratives al Protectorat espanyol al Marroc i les possessions a l'Àfrica, o el foment de la marina mercant.¹⁴ En definitiva, el Congrés va intentar que el govern espanyol

14. AH-CCB: 6- Societat Geogràfica. II Congrés de Geografia Colonial i Mercantil. 1912-1913. Síntesis Seccions...

establís un programa de mesures necessàries per a que Espanya tingués una més gran presència exterior (Costa, 2002).

Malgrat l'aparent èxit, el Congrés va tenir poques repercussions. El fracàs es pogué deure a l'esclat de la I Guerra Mundial i a l'interès de les elits militars i polítiques espanyoles de desenvolupar una política de caràcter eminentment militar al Marroc (Costa, 2002), que contrastava radicalment amb les propostes redactades. Així mateix, les institucions tampoc van ser gaire receptives i, malgrat el reconeixement com a entitat "de Utilidad Pública" per reial ordre de 10-8-1914, els ministeris d'Instrucció Pública i d'Estat, i l'Ajuntament de Barcelona van denegar reiteradament les sol·licituds de subvenció per editar les actes del Congrés que la SGCB els va presentar entre 1914 i 1918; en la major part de les ocasions, sota el pretext de manca de pressupostos.¹⁵

4.4. La lenta decadència després del Congrés

Després del Congrés, i malgrat que la Societat es va mantenir relativament activa fins a l'inici de la dècada de 1920, els seu vigor disminuï gradualment a conseqüència de la seva incapacitat per implicar decididament els grups i sectors econòmics i els poders de l'Estat, i les greus dificultats econòmiques que va patir.

En aquella fase, la SGCB edità fulls informatius amb dades de producció i exportació,¹⁶ organitzà dos cicles de conferències als locals de Foment del Treball Nacional durant el cursos 1915-1916 i 1916-1917 (Torres, 1917 i 1918), i continuà amb les classes de geografia econòmica, però el nombre d'alumnes era força reduït –el curs 1917-1918 només s'inscriviren vuit alumnes, dels quals cinc disposaven de matrícula gratuïta–,¹⁷ malgrat que cadascuna de les entitats protectores que formaven part de la Societat tenien dret a inscriure gratuïtament tres alumnes, com indicava l'article 35 dels estatuts (SGCB, 1913). Els esforços per incrementar l'assistència donaren pocs resultats i, l'any 1920, la Societat decidí suspendre el curs en matricular-s'hi menys de sis alumnes.¹⁸ La SGCB també va realitzar diverses gestions davant les instàncies oficials per impulsar el comerç exterior i l'ensenyament de la geografia i del comerç. En 1915 va felicitar el Ministeri d'Instrucció Pública –i envià còpia del text a institucions polítiques de Barcelona, a societats científiques, econòmiques i polítiques d'aquesta ciutat, i a la RSG– per la reorganització dels estudis de les escoles de Comerç, on s'havia inclòs com

15. AH-CCB: 6- Societat Geogràfica. Estudis i temes diversos. Administració 1914-1923. Còpies instàncies a entitats..., i 6. Societat Geogràfica. Registre de correspondència. 1913-1918.

16. AH-CCB: 6- Societat Geogràfica. Seccions i Comissions. Comissió Museus. Turquia i Balçans. Centre Comerç Exterior...

17. AH-CCB: 6- Societat Geogràfica. Administració, 1910-13. Comptabilitat 1914-1921. Conferències Temes Marítims. Assumptes diversos...

18. *Ibidem*.

a assignatura la Geografia humana. Però també criticava que l'escola de Barcelona no resultés equiparada amb la de Madrid, ja que havia quedat en inferioritat. Com el Ministeri no va prendre cap decisió, la SGCB va reiterar la crítica l'any següent.¹⁹

L'activitat més destacada d'aquells anys va ser probablement l'organització del "Ciclo de conferencias sobre asuntos marítimos" que es va celebrar, entre el 20 de desembre de 1917 i el 15 de juny de 1918, a la Cambra de Comerç. Al llarg de 17 conferències es tractaren "totes les qüestions d'interès vital pertanyent a la mar, amb referència a l'exportació, tant des del punt de vista industrial com mercantil, i el especial de tècnica marítima" (Real Sociedad Geográfica, 1918, p. 110). La Societat l'organitzà davant el desequilibri a l'economia mundial provocat per l'important increment dels nòlits a conseqüència de la Gran Guerra. Aquesta circumstància va atreure grans capitals als negocis marítims i la SGCB considerà oportú "fer despertar afecció a l'estudi de la mar en tots els seus aspectes i reunir i conèixer el nombre més gran possible dels que es dediquen a tals estudis, per constituir un nucli que pogués ser la base ferma de noves empreses i treballs" (Sociedad de Geografía Comercial de Barcelona, 1920, p. 6). Entre els conferencians, a més de militars de l'Armada i marins mercants, es trobaven: Odón de Buen, director de l'Institut Espanyol d'Oceanografia; Francesc Condeminas i Mascaró, vicedirector de l'Escola de Nàutica; Rossend Serra i Pagès; Fèlix Escalas, vicesecretari de la Cambra de Comerç i Navegació; Joan Maluquer i Nicolau, secretari general de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona; Alfredo Saralegui, de la Secció de Pesca Marítima de la Direcció General de Navegació i Pesca Marítima; o Mariano Viada, president de l'Associació de Periodistes de Barcelona.

Finalitzat el cicle, les gestions realitzades davant naviliers, consignataris i institucions van permetre l'edició de les conferències. La Compañía Trasatlántica va proporcionar 500 pessetes i la Tramediterránea altres 1.000.²⁰

Les escasses activitats que la Societat va organitzar aquells anys van ser conseqüència dels problemes econòmics que va patir, com a conseqüència dels descens del nombre de socis i la manca d'ajuts de les institucions. Una bona mostra d'aquests problemes és el requeriment que la Comissió de govern interior de Foment del Treball Nacional li va dirigir, al novembre de 1916, reclamant els cinc trimestres que devia pel pagament del lloguer del local que ocupava a la seva seu. Inicialment, Foment li havia cedit el local, però a partir de 1913 la SGCB li pagava un lloguer, en haver ampliat la seva seu;²¹ probablement per necessitats derivades dels treballs preparatoris del Congrés.

19. AH-CCB: 6- Societat Geogràfica. Registre de Correspondència. 1913-1918.

20. AH-CCB: 6- Societat Geogràfica. Administració, 1910-13. Comptabilitat 1914-1921. Conferències Temes Marítims. Assumptes diversos... Vegeu Sociedad de Geografía Comercial de Barcelona, 1920.

21. AH-CCB: 6- Societat Geogràfica. Registre de Correspondència. 1913-1918.

4.5. La desaparició

Des de 1920, la Societat va quedar pràcticament inactiva, i en febrer de 1925 es va convocar una junta general extraordinària per reformar els estatuts i plantejar noves activitats per revitalitzar-la. Però a la sessió només van assistir nou socis i les propostes no van arribar a materialitzar-se. Finalment, la SGCB va acordar la seva dissolució en una junta general celebrada el 23 de gener de 1927. A la reunió van participar 11 membres: l'enginyer naval i perit inspector de vaixell de la *British Corporation*, Joan Soldevila Cantó –que era el president accidental de la Societat des de la mort de Francesc d'A. Mas en 1925–, Fidenci Kirchner i Catalan, Rossend Serra, Josep Valls i Jordana, Josep Maria Carnet, Sebastià Fusté, Jaume Rovira, Ricard Carbonell, Josep Bougeois i Julià, i delegats de La Maquinista Terrestre y Marítima y la Trasatlántica. Els assistents acordaren, per unanimitat, dissoldre la Societat “per trobar-se impossibilitada per aconseguir els fins que perseguia des de la seva constitució, a causa de l'escassetat dels seus recursos econòmics”, i donar els seus fons bibliogràfic i cartogràfic i el seu arxiu a la Cambra de Comerç i Navegació de Barcelona, “per ser l'Entitat, els fins de la qual s'assimilen més als perseguits per la nostra extingida societat”, i “com a mostra de gratitud pel seu recolzament moral i material que tot el temps li ha prestat”. Des de 1925, la SGCB havia traslladat la seva seu als locals de la Cambra davant la demanda de desnonament presentada per Foment perquè desallotgés l'espai que ocupava, tot argumentant que tenia necessitat per a les seves pròpies activitats.²²

Entre les causes de la seva desaparició, a més de la manca de recursos econòmics –l'argument utilitzat a la sessió on es decidí la seva dissolució–, es poden apuntar també: la dificultat per implicar els industrials, financers i homes de negocis catalans –ja fos per desconfiança de les possibilitats dels mercats africans, o per l'actitud d'aquells que “eren incapaços de compondre i entendre el futur fora dels límits del següent balanç” (Galí, 1986, p. 288)–, l'escassa sensibilitat dels governs per les seves propostes, i la situació del Protectorat espanyol al Marroc. No es pot oblidar que l'existència de la Societat coincidí amb els períodes més conflictius de la presència colonial espanyola en aquell país.

De totes maneres, si bé és cert que la SGCB es caracteritza especialment per la seva defensa d'una geografia de caràcter utilitarista, també cal recordar que va esforçar-se per impulsar l'ensenyament de la geografia, i que organitzà activitats i elaborà treballs relacionats amb aquesta disciplina, en el sentit més ampli del terme.

22. AH-CCB: 6- Societat Geogràfica. Estudis i temes diversos. Comissió Museus..., i 6- Societat Geogràfica. Seccions i Comissions. Comissió Museus...

Bibliografia

- BALFOUR, Sebastian (1997). *El fin del Imperio español (1898-1923)*. Barcelona: Crítica.
- BOADA Y ROMEU, José (1897). "Junta General celebrada el 20 de mayo de 1897". *Boletín de la Sociedad Geográfica de Barcelona* [Barcelona], núm. 4, p. 85-99.
- CAPEL, Horacio (1981). *Filosofía y ciencia en la Geografía contemporánea. Una introducción a la Geografía*. Barcelona: Barcanova.
- Congreso Español de Geografía Colonial y Mercantil. Celebrado en Madrid en los días, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 y 12 de noviembre de 1883. *Actas* (1884). Madrid: Impr. de Fortanet, 2 vol.
- COSTA RUIBAL, Òscar (1995). "Catalanisme i africanisme durant el moviment de la Solidaritat Catalana. La creació de la Societat de Geografia Comercial". *El Contemporani. Revista d'història* [Barcelona], núm. 6/7, p. 40-46.
- (2002). *L'imaginari imperial. El noucentisme català i la política internacional*. Barcelona: Institut Cambó - Editorial Alpha.
- FERREIRO, Martín (1884). "Memoria sobre el progreso de los trabajos geográficos, leída en la Junta general de 6 de mayo de 1884". *Boletín de la Sociedad Geográfica de Madrid* [Madrid], núm. XVI, p. 306-358.
- FOMENTO DEL TRABAJO NACIONAL (1907). "Instituto Catalán de Geografía Comercial. Circular". *El Trabajo Nacional* [Barcelona], núm. 393, p. 548-550.
- GALERA i MONEGAL, Montserrat (1975). "Bibliografía de Pau Vila". En: *Miscel·lània Pau Vila. Biografia, Bibliografia, Treballs d'homenaje*. Granollers: Montblanc-Martín, p. 65-86.
- GALÍ, Alexandre (1986). *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya. 1900-1936*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, vol. XVI, p. 282-288.
- GARCÍA FIGUERAS, Tomás (1966). *La acción africana de España en torno al 98 (1860-1912)*. Madrid: Instituto de Estudios Africanos y Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2 vol.
- JULIÀ, Raimundo (1915). "Memoria del señor Vocal-Secretario". En: PÉREZ AGUDO, Eduardo. *La situación geográfica y la guerra*. Barcelona: Altés y Alabart, p. 3-12.
- KIRCHNER, Fidencio (1911). "Memoria del Secretario". En: CARRERAS CANDI, Francisco. *Nuestra exportación a Oriente*. Barcelona: Altés y Alabart, p. 3-7.
- (1912). "Memoria del Secretario". En: MAS, Francisco de Asís. *Ensayo histórico sobre la Metalurgia del hierro y de la Siderurgia*. Barcelona: Altés y Alabart, p. 3-6.
- LEJEUNE, Dominique (1993). *Les Sociétés de Géographie en France et l'expansion coloniale au XIX siècle*. Paris: Albin Michel.
- LÓPEZ GARCÍA, Bernabé (1973). "'España en África': Génesis y significación de la decena de la prensa africanista del siglo XIX". *Almenara* [Madrid] 4, p. 33-55.
- MORALES LEZCANO, Víctor (1976). *El colonialismo hispanofrancés en Marruecos (1898-1927)*. Madrid: Siglo XXI.
- NADAL i PIQUÉ, Francesc (1991). "El pensament geogràfic a la Catalunya contemporània fins els anys quaranta". En: SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA [ed.]. *Primer Congrés Català de Geografia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, vol. 2, p. 5-20.
- (2004). "La Sociedad Catalana de Geografía". En: GARCIA RAMON, Maria Dolores et al. [ed.]. *La Geografía española ante los retos de la sociedad actual. Aportación española al XXX Congreso de la Unión Geográfica Internacional. Glasgow 2004*. Madrid: Comité Español de la Unión Geográfica Internacional, p. 261-275.
- NOGUÉ, Joan; VILLANOVA, José Luis (1999). "Las sociedades geográficas y otras asociaciones en la acción colonial española en Marruecos". En: NOGUÉ, Joan; VILLANOVA, José Luis [ed.].

- España en Marruecos (1912-1956). Discursos geográficos e intervención territorial*. Lleida: Milenio, p. 183-224.
- REAL SOCIEDAD GEOGRÁFICA (1913). "Actas de las Sesiones celebradas por la Sociedad y por su Junta Directiva". *Revista de Geografía Colonial y Mercantil* [Madrid], núm. X, p. 103-120.
- (1918). "Actas de las Sesiones celebradas por la Sociedad y por su Junta Directiva". *Revista de Geografía Colonial y Mercantil* [Madrid], núm. XV, p. 110.
- RICART Y GIRALT, José (1896). "La Sociedad Geográfica de Barcelona". *Boletín de la Sociedad Geográfica de Barcelona* [Barcelona], núm. 1, p. 4-11.
- RICART Y GIRALT, José; GUMMÀ, Miguel (1896). "Sociedad Geográfica de Barcelona". *Boletín de la Sociedad Geográfica de Barcelona* [Barcelona], núm. 1, p. 1-2.
- RODRÍGUEZ ESTEBAN, José Antonio (1996). *Geografía y colonialismo. La Sociedad Geográfica de Madrid (1876-1936)*. Cantoblanco (Madrid): Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid.
- SOCIEDAD DE GEOGRAFÍA COMERCIAL DE BARCELONA (1909). *Estatutos de la Societat de Geografia Comercial de Barcelona*. s. l. [Barcelona]: s. e.
- (1912) *La cuestión de Marruecos. Estudios y conferencias sobre este importante tema, promovidas por la Sociedad de Geografía Comercial y debidos a distinguidos africanistas: Excmo. Sr. José Ricart Giralt, Iltre. D. Juan Garriga y Massó, Sr. D. Manuel Ferrer, Sr. Gustavo Peyra y Excmo. Sr. D. José Boada Romeu*, Barcelona: Imprenta de Francisco Altés.
- (1913a). *Estatutos y Reglamento interior*, Barcelona: R. Tobella, impresor.
- [1913b]. *Programa General del Segundo Congreso Español de Geografía Colonial y Mercantil*, Barcelona: R. Tobella, impresor.
- [1913c]. *Suplemento del Programa General...*, Barcelona: Imp. Bayer Hnos. y C^a.
- SOCIEDAD DE GEOGRAFÍA COMERCIAL [DE BARCELONA] (1920). *Ciclo de Conferencias sobre Asuntos Marítimos*. Barcelona: Imprenta Joaquín Horta.
- SOCIEDAD GEOGRÁFICA DE MADRID (1884). "Miscelánea. Sociedad de Geografía Comercial y Sociedad de Africanistas". *Boletín de la Sociedad Geográfica de Madrid* [Madrid], núm. XVI, p. 124-125.
- TORRES ULLASTRES, Lluís (1917). "Memoria del señor Vocal-Secretario". En: SOLDEVILA CANTÓ, Juan. *Pro cultura marítima*. Barcelona: Joaquín Horte, impresor, p. 3-11.
- (1918). "Memoria del señor Vocal-Secretario". En: RIVERA, José de. *Trabajos geodésicos recientes y progresos en los instrumentos y métodos de la Geodesia*. Barcelona: R. Tobella, impresor, p. 3-8.
- VILLANOVA, José Luis (2008a). "La actividad africanista de la Sociedad de Geografía Comercial de Barcelona(1909-1927). *Revista de Geografia* [Barcelona], núm. 5, p. 69-91.
- (2008b). "Les societats geogràfiques de Catalunya i els viatges al continent africà". En: GARCIA RAMON, Maria Dolors; NOGUÉ, Joan; ZUSMAN, Perla [ed.]. *Una mirada catalana a l'Àfrica. Viatgers i viatgeres dels segles XIX i XX (1859-1936)*. Lleida: Pagès editors, p. 53-81.